

DOI: 10.33270/05267202.14
УДК 343.14(477):159.922

МАКАРОВА Олена*

кандидат психологічних наук, професор кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

32316, вул. Лесі Українки, 13, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5480-5942>

Теоретико-праксеологічні аспекти залучення спеціаліста-поліграфолога до верифікації показань у кримінальному провадженні

Анотація. У статті представлено ґрунтовне дослідження теоретичних і практичних аспектів використання поліграфа для перевірки правдивості показань у кримінальному провадженні. Автор доводить наукову доцільність цього методу, спираючись на концепцію «ідеальних слідів» (слідів пам'яті). У межах статті ці сліди трактовано як суб'єктивні відображення подій злочину у свідомості людини. Основна теза полягає в тому, що приховану інформацію можна виявити й об'єктивно зафіксувати через аналіз психофізіологічних реакцій опитуваної особи під час тестування. Увагу зосереджено на системному аналізі трансформації українського законодавства та судової практики. Зокрема, розглянуто зміни в Кримінальному процесуальному кодексі України (крізь призму ст. 99), що формують правові передумови для інтеграції висновків спеціалістів-поліграфологів у систему засобів доказування як повноцінних документів-доказів. У роботі проаналізовано динаміку судових рішень за період 2024–2025 років. Встановлено перехід від парадигми системного заперечення результатів психофізіологічних досліджень до формування жорстких критеріїв їхньої методологічної та процесуальної відповідності встановленим національним стандартам. Дослідження судових ухвал дало змогу виокремити ключові чинники легітимізації результатів тестування в судовому процесі. До них належить не лише безумовна добровільна згода підекспертної особи, а й високий рівень процесуальної якості відповідних клопотань, а також обов'язкове залучення сертифікованих фахівців, які діють у межах затверджених методик. Важливим аспектом наукового пошуку є висвітлення ролі передтестової бесіди. Аргументовано, що цей етап є фундаментальною гарантією об'єктивності дослідження та дієвим запобіжником проти будь-якого маніпулятивного впливу на результати опитування. Узагальнення результатів дослідження дало змогу констатувати, що, попри дискусійність питання про пряме доказове значення поліграфа, він є дієвим інструментом тактичного забезпечення досудового розслідування. Встановлено, що результати інструментальної діагностики приховування інформації надають можливість слідчому та стороні обвинувачення ефективно корегувати вектор розслідування, формувати обґрунтовані криміналістичні версії та оптимізувати планування слідчих (розшукових) дій, суттєво підвищуючи їхню результативність.

Ключові слова: поліграф; криміналістична тактика; спеціаліст; допит; досудове розслідування; кримінальне провадження.

Історія статті:

Отримано: 11.03.2026

Прийнято: 01.05.2026

Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:

Макарова О. Теоретико-праксеологічні аспекти залучення спеціаліста-поліграфолога до верифікації показань у кримінальному провадженні. *Наука і правоохорона*. 2026. Вип. 2 (72). С. 131–139. DOI: 10.33270/05267202.14

*Відповідальний автор

© Макарова О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Вступ

Сучасний стан кримінальної юстиції в Україні характеризує інтенсивний пошук інноваційних методів отримання достовірної інформації, яка відповідає принципам гуманізму та верховенства права. У ситуаціях, коли особа, причетна до правопорушення, свідомо приховує факти або демонструє необізнаність, виникає потреба в альтернативних інструментах перевірки її свідчень. Одним з таких інструментів, який охоплює досягнення психології, фізіології та комп'ютерних технологій, є поліграф. Його застосування дає змогу вийти за межі суб'єктивного сприйняття слідчого, спираючись на об'єктивні показники вегетативної нервової системи людини.

Повномасштабна збройна агресія проти України внесла радикальні корективи в практику застосування поліграфа. Якщо раніше він сприймався переважно як засіб кадрового відбору або інструмент у розслідуванні тяжких кримінальних правопорушень, то з лютого 2022 року поліграфологи стали частиною фільтраційних і контрозвідувальних заходів. Можливість швидко перевірити причетність особи до коригування вогню або збору даних про критичну інфраструктуру довела високу практичну цінність методу в критичних умовах. Це актуалізує питання не лише технічного забезпечення, а й наукового обґрунтування валідності отриманих результатів.

Теоретичне підґрунтя поліграфічних досліджень ґрунтується на припущенні, що акт обману супроводжується специфічним стресовим станом, який неможливо повністю контролювати свідомістю. Зміна частоти дихання, артеріального тиску у відповідь на релевантне запитання є біологічним маркером значущості інформації для обстежуваного. Водночас у науковій спільноті не припиняються дискусії щодо природи цих реакцій: чи є вони ознакою нещирості, чи можуть бути наслідком страху, дискомфорту або особливостей темпераменту? Тому роль спеціаліста-поліграфолога зміщується від оператора техніки до експерта, здатного диференціювати причини фізіологічних сплесків.

На сучасному етапі в Україні використання поліграфа регулює низка законів (зокрема, «Про Національну поліцію», «Про Бюро економічної безпеки» тощо) та відомчі інструкції. Проте невирішеним є ключове питання – відсутність єдиного профільного закону, який би уніфікував вимоги до спеціалістів і статус їхніх висновків. Це призводить до неоднозначності в судовій практиці, у межах якої результати поліграфа оцінюють у діапазоні від «недопустимого доказу» до «вагомого орієнтира», що підтверджує або спростовує інші фактичні дані.

Аналіз функціональної взаємодії слідчого й поліграфолога дає змогу стверджувати, що поліграф є не заміною класичному допиту, а його тактичним підсиленням. Висновки спеціаліста

надають можливість звузити коло підозрюваних, знайти знаряддя злочину або виявити деталі, відомі лише причетній особі. Така синергія методів забезпечує високу точність розслідування, особливо в умовах обмеженого часу й дефіциту матеріальних доказів.

Матеріали та методи

Методологічну основу становить діалектичний підхід до аналізу правових явищ, що дав змогу комплексно дослідити юридичну природу та процесуальні межі застосування поліграфа в кримінальному провадженні. Матеріал ґрунтується на огляді нормативно-правової бази, правозастосовної практики й наукових доктрин, які визначають статус психофізіологічних досліджень у системі засобів доказування.

Матеріальну базу дослідження становлять: положення КПК України, зокрема ст. 66, 71, 224 щодо залучення спеціаліста; закони України «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Бюро економічної безпеки», а також наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» від 13 листопада 2017 року № 920. Емпіричну базу дослідження становлять результати узагальнення української судової практики щодо оцінки допустимості результатів психофізіологічного опитування.

У межах запропонованого дослідження було використано такі методи: формально-юридичний метод – для аналізу змісту чинних нормативних актів, виявлення прогалин у правовому статусі спеціаліста-поліграфолога й уточнення його процесуальних повноважень порівняно з іншими учасниками кримінального провадження; порівняльно-правовий метод – для порівняння української моделі юридичної регламентації поліграфа з правовим досвідом США, Японії та Литви, що дало змогу обґрунтувати необхідність прийняття профільного закону в Україні; логіко-юридичний метод – для окреслення передтестового етапу проведення дослідження як юридично значущого елемента тактики допиту, а також для встановлення правових засад оформлення висновку спеціаліста; герменевтичний метод – для інтерпретації правових позицій судів щодо прийнятності поліграфа як джерела орієнтувальної інформації, що сприяє верифікації показань і формуванню слідчих версій; метод теоретичного узагальнення – для систематизації наукових поглядів щодо етичних і правових стандартів діяльності поліграфолога.

Результати й обговорення

Трансформація сучасного кримінального процесу в напрямі посилення гарантій захисту прав людини зумовлює необхідність упровадження інноваційних методів отримання релевантної інформації, що відповідають принципам закон-

ності й гуманізму. У цьому контексті важливого значення набуває техніко-криміналістичне забезпечення, яке, за визначенням Ю. Чорноус (2017), є фундаментальним компонентом загальної системи криміналістичної підтримки розслідування. Воно охоплює формування наукової бази для впровадження методології, інструментарію та практичних алгоритмів, спрямованих на інтеграцію спеціальних знань у процес розв'язання прикладних завдань.

Ефективність розшукової та слідчої діяльності безпосередньо залежить від реалізації техніко-криміналістичних заходів під час проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, а також процедур у межах міжнародного співробітництва. Одним із ключових завдань такої діяльності є подолання інтелектуальної протидії осіб, які свідомо приховують фактичні обставини події або власну причетність до них. Як наслідок, одним з ефективних допоміжних інструментів верифікації показань і перевірки правдивості версій учасників провадження є використання поліграфа як методу психофізіологічної діагностики нещирості.

Метод поліграфічного дослідження ґрунтується на синергії цілеспрямованого опитування та апаратної фіксації вегетативних показників організму. За допомогою спеціалізованого програмно-технічного комплексу здійснюється реєстрація динамічних змін дихальної активності, параметрів серцево-судинної системи у відповідь на вербальні стимули. В основі криміналістичної релевантності методу лежить закономірність виникнення стійких фізіологічних реакцій у стані психоемоційного напруження, характерного для навмисного приховування інформації¹. Слід констатувати, що, попри тривалу практику застосування, питання валідності отриманих результатів та їхнього доказового значення є предметом дискусій у наукових колах як в Україні, так і за її межами.

Упровадження поліграфа як сучасного засобу криміналістичної техніки значно розширює можливості органів досудового розслідування щодо отримання значущої оперативної інформації (Kolisnichenko, 2019). Використання цього науково-технічного приладу дає змогу об'єктивізувати параметри ідеальних слідів злочину через реєстрацію психофізіологічних реакцій особи у відповідь на пред'явлені стимули. Нині застосування поліграфічних технологій є унікальною за своєю ефективністю процедурою роботи з ментальними відображеннями подій, яка фактично не має аналогів у правозастосовній практиці. Важливе значення ідеальних слідів полягає в здатності індивіда реконструювати образи предметів

чи обставин, інформація про які зафіксована в довготривалій пам'яті, що робить їх незамінним джерелом під час відтворення об'єктивної картини правопорушення (Motliakh, 2021).

На думку О. Мотляха (2021), використання поліграфа в кримінальному процесі забезпечує правоохоронні органи інструментарієм для верифікації інформації, об'єктивний аналіз якої виходить за межі звичайного сприйняття та стандартних когнітивних здібностей суб'єктів розслідування. З огляду на це, відмова від імплементації новітніх науково-технічних засобів в українську слідчу практику створює штучні бар'єри для всебічного, повного та своєчасного розкриття кримінальних правопорушень.

Л. Удалова (2005) провела аналіз практики застосування поліграфічних досліджень у кримінальних провадженнях та визначено, що результати ґрунтуються на науковій методології. Достовірність отриманих відомостей зумовлена застосуванням спеціалізованого науково-технічного інструментарію, що унеможливорює суб'єктивізм у процесі фіксації та первинної обробки психофізіологічних даних.

Своєю чергою І. Рогатюк (2014) розглядає поліграф як надзвичайно потужний засіб психологічного впливу, ефективність якого залежить від рівня професійної підготовки фахівця. На думку вченого, висока складність цього інструмента зумовлює потребу не лише в наявності ґрунтового досвіду поліграфолога, а й постійному підвищенні його кваліфікації. Водночас дослідник акцентує: ризик неправильного тлумачення результатів не є недоліком приладу, адже помилки можливі під час застосування будь-якого методу слідства. Головним запобіжником від суб'єктивних висновків є фундаментальне правило кримінального процесу – жоден результат не має вирішального значення, доки він не підтверджений іншими зібраними доказами. Тому на сучасному етапі тестування на поліграфі позиціонують як допоміжний засіб для пошуку й перевірки первинної інформації.

У дисертаційному дослідженні С. Градун (2025) увагу зосереджено на стійкому критичному напрямі в доктрині криміналістики, представники якого скептично оцінюють правову природу й етичність інструментальної детекції. Спираючись на праці І. І. Когутича, вчена зазначає, що в межах традиційного підходу застосування поліграфа нерідко трактується як псевдонаукова й антигуманна маніпуляція, яку опоненти методу класифікують як витончену форму психологічного тиску. Цей підхід вважають слушним деякі дослідники, які заперечують ґносеологічну можливість встановлення істини за допомогою технічних пристроїв. На їхнє переконання, використання поліграфа є формою недозволеного процесуального примусу, що не лише нівелює принципи правосуддя, а й створює загрозу для порушення

¹ National Research Council. The Polygraph and Lie Detection. Washington, DC: The National Academies Press. 2003. URL: <https://www.nationalacademies.org/publications/10420>

фундаментальних прав особи на честь і гідність (Hradun, 2025).

У своєму дослідженні О. Назаров (2015) обґрунтовує необхідність і правомірність інтеграції поліграфічних опитувань у систему оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу України, розглядаючи їх як дієвий засіб оновлення тактичного методу боротьби зі злочинністю. Акцентовано на юридичній легалізації результатів дослідження: автор стверджує, що довідка, складена поліграфологом за результатами опитування, відповідає вимогам ст. 99 КПК України й має статус процесуального документа, який може використовуватися як джерело доказів.

З огляду на зміни в КПК України від жовтня 2024, п. 5 ч. 2 ст. 99 КПК офіційно закріплює статус «висновків та інших документів спеціалістів» як доказової бази. Це дає змогу інтерпретувати письмовий звіт поліграфолога, залученого в порядку ст. 71 КПК, як документ, що містить фактичні дані про обставини провадження. Крім того, цифрова природа поліграм, результатів комп'ютерної обробки даних та відеозапису процедури опитування надає можливість класифікувати їх як «інші носії інформації» (п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК), що в сукупності з протоколами процесуальних дій формує цілісний джерельний масив доказів¹. Отже, сучасна редакція КПК України фактично знімає питання щодо правової форми результатів роботи поліграфолога, інтегруючи їх у систему доказування через інститут документів.

Узагальнюючи викладені теоретичні підходи, слід зауважити, що наукова дискусія щодо поліграфа коливається між визнанням його високої криміналістичної ефективності та категоричним запереченням його процесуальної доцільності. Проте в умовах правової держави вирішальне значення для розв'язання цих суперечностей має не суб'єктивна думка окремих дослідників, а чинна законодавча конструкція, яка визначає межі допустимого в кримінальному судочинстві. Оскільки наукові концепції реалізуються через правові норми, виникає нагальна потреба в детальному аналізі сучасної нормативно-правової бази.

Першим юридичним документом, який унормовував проведення поліграфічного дослідження в Україні, була Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ, затверджена наказом МВС України від 28 липня 2004 року № 842². Вона застосовувалася протягом 13 років.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text>

² Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України : наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-04#Text>

Наказом МВС України від 13 листопада 2017 року № 920 була затверджена Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України³.

Процесуальний статус судово-психологічних експертиз із застосуванням поліграфа було нормативно закріплено 2015 року, що дало змогу офіційно інтегрувати цей метод у систему судово-експертної діяльності⁴. Слід зауважити, що питання галузевої належності поліграфічних досліджень є відкритим, оскільки тривають дискусії щодо доцільності їх визначення складником сфери психологічного або психофізіологічного дослідження.

Також з 2023 року поліграфічні дослідження передбачені окремими статтями в деяких законах України, а саме: «Про Бюро економічної безпеки», «Про розвідку», «Про Національну поліцію», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», «Про Державне бюро розслідувань».

На сучасному етапі кримінальне процесуальне законодавство України не містить вичерпної регламентації порядку застосування поліграфа. Нечіткість норм породжує тривалі наукові та практичні дискусії щодо правомірності використання результатів таких досліджень у доказуванні. Проте, попри невизначеність процесуального статусу, дані, отримані за допомогою поліграфа, мають важливе значення як орієнтувальної інформації під час побудови й перевірки слідчих версій. Їх дослідження дає змогу глибше розкрити зміст функціональної взаємодії між слідчим і спеціалістом-поліграфологом у процесі розкриття злочинів (Melton et al., 2018).

Нормативне підґрунтя для залучення поліграфолога до кримінального провадження міститься у ст. 66, 71 та 224 КПК України, які регламентують участь спеціаліста для надання консультацій та технічної допомоги під час проведення слідчих дій⁵. У такому контексті поліграфолог є фахівцем, який володіє спеціальними навичками інструментальної фіксації психофізіологічних реакцій і залучається не для проведення експертного дослідження, а для аналізу поведінкових виявів особи під час допиту. Процесуальне оформлення такої участі здійснюють шляхом винесення слідчим відповідної постанови, у якій чітко окреслено завдання спеціаліста, коло питань і

³ Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України (із змінами і доповненнями) : наказ МВС України від 26 вересн. 2024 р. № 651. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/RE31340?an=1>

⁴ Про внесення змін в наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53.5 : наказ Міністерства юстиції України від 27 лип. 2015 р. № 1350/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#Text>

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text>

його правовий статус (Kurman, & Balybina, 2024). Причому на поліграфолога покладено обов'язок щодо нерозголошення даних досудового розслідування й дотримання достовірності наданих висновків, про що його попереджають під підпис. Під час безпосереднього проведення допиту спеціаліст здійснює спостереження за психофізіологічним станом допитуваного, не втручаючись у перебіг процесуальної дії. Його роль обмежено консультативною функцією: він може надавати рекомендації слідчому щодо тактики опитування або доцільності постановки додаткових запитань для уточнення інформації (Makarova, & Matiushenko, 2025).

Прикладом стриманого ставлення суду до інструментальної верифікації показань є судова практика, у якій клопотання про призначення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа систематично відхиляються з мотивів їхньої процесуальної невідповідності.

Зокрема, розглядаючи справу щодо нанесення тяжких тілесних ушкоджень, суд відмовив стороні захисту в задоволенні клопотання про перевірку показань обвинуваченого стосовно обставин вчинення злочину. Своє рішення суд обґрунтував тим, що поліграф лише реєструє фізіологічну активність організму, яка не дає змоги однозначно встановити природу емоційного збудження, а отже, висновки такого дослідження мають лише ймовірнісний характер. Суд також зосередив увагу на відсутності офіційно затвердженої методики проведення судово-психофізіологічної експертизи, що, на думку органу правосуддя, унеможлиблює використання отриманих даних як належних доказів у розумінні ст. 84 КПК України¹. Резюмуючи, суд акцентував, що результати опитування на поліграфі мають лише орієнтувальне значення, а чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає механізму перевірки правдивості свідчень учасників процесу за допомогою психофізіологічної апаратури. Такий підхід демонструє домінування концепції «орієнтувальної ролі» поліграфа, що фактично нівелює його трансформацію з допоміжного методу розслідування в повноцінне джерело доказів.

Важливе значення для доктринального аналізу має теза суду про те, що категорії «правдивості» та «неправдивості» мають передусім етичний та юридичний характер, а отже, належать до сфери понять, вияв яких неможливо зафіксувати фізичними приладами. Крім методологічних зауважень, суд вказав на суворе обмеження сфери використання поліграфа «вузьким професійним колом» (кадрові перевірки в лавах НПУ, ДБР та Нацгвардії), що, на думку органу

правосуддя, додатково підтверджує неможливість екстраполяції цього методу на процес доказування. Резюмуючи, суд констатував, що висновок за результатами такого тестування завжди матиме ознаки вірогідності, що суперечить засадам кримінального процесуального законодавства щодо достовірності джерел доказів².

Водночас констатований у судових рішеннях скептицизм щодо доказового значення поліграфічних перевірок не заперечує важливості цього інструментарію на стадії досудового розслідування. Навіть за умови відмови суду у визнанні результатів тестування самостійним джерелом доказів, діяльність фахівця є потрібною як елемент інтелектуально-технічної підтримки слідства. У такому контексті спеціаліст-поліграфолог реалізовує допоміжну функцію, яка спрямована на виявлення психофізіологічних реакцій у відповідь на значущі стимули, що можуть вказувати на приховування особою важливих для провадження обставин.

У системі кримінального провадження діяльність спеціаліста-поліграфолога реалізується крізь призму допоміжної функції, спрямованої на верифікацію психофізіологічних реакцій особи у відповідь на релевантні стимули, що підтверджують свідоме приховування інформації (Sakovskiy, & Ploskonos, 2021). Професійний алгоритм роботи фахівця передбачає послідовне виконання низки методичних етапів: від проведення передтестової бесіди для встановлення психологічного контакту й формування переліку діагностичних запитань, які не містять ознак маніпулятивного впливу, до безпосереднього інструментального опитування згідно з обраною науковою методикою (Volkova, 2022). Підсумком такої взаємодії є аналітична інтерпретація отриманих даних і підготовка письмового висновку, який є для слідчого важливим інтелектуальним орієнтиром, що дає змогу оптимізувати процес планування подальших слідчих дій і висунення обґрунтованих версій³. У системі кримінального судочинства правовий статус спеціаліста-поліграфолога чітко обмежено допоміжною функцією, що унеможлиблює його прямий вплив на формування доказової бази або прийняття ключових процесуальних рішень. Діяльність фахівця не має імперативних повноважень: він не наділений правом здійснювати допит чи застосовувати будь-які форми примусу до опитуваної особи, а результати його роботи не мають самостійної юридичної сили без їх належної верифікації іншими матеріалами

² Ухвала Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 24 берез. 2021 р. № 1-кп/629/149/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95769076>

³ Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України (із змінами і доповненнями): наказ МВС України від 26 верес. 2024 р. № 651. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/RE31340?an=1>

¹ Ухвала Володарсько-Волинського районного суду Житомирської області від 23 груд. 2021 р. № 1-кп/276/81/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102150352>

справи. Процесуальна ініціатива залучення такого спеціаліста належить уповноваженим суб'єктам – слідчому, прокурору або захиснику за умови добровільної згоди учасника провадження. Водночас специфіка цієї ролі передбачає високий рівень професійної відповідальності, оскільки будь-яке перевищення повноважень чи деонтологічні порушення з боку поліграфолога тягнуть за собою правові наслідки, що можуть варіюватися від дисциплінарних стягнень до заходів кримінально-правового характеру в разі виявлення ознак злочинного діяння.

Процедура інструментальної верифікації показань є складним багатоаспектним процесом, ключовим етапом якого є передтестова бесіда – індивідуалізоване інтерв'ю, спрямоване на формування єдиного понятійного апарату між фахівцем та обстежуваною особою (Morozova, 2023). Основне завдання цього етапу полягає не лише в роз'ясненні технічних аспектів тестування, а й у досягненні ідентичного розуміння змісту запитань, що критично важливо для уникнення хибних реакцій на загальні категорії поведінки. Крім когнітивної синхронізації, передтестове спілкування виконує психологічну функцію коригування емоційного стану суб'єкта: через демонстраційні тести поліграфолог підтверджує здатність приладу фіксувати приховану інформацію, посилюючи тим самим фізіологічну вираженість реакцій під час основного дослідження. Валідність поліграфічного обстеження безпосередньо залежить від прозорості процедури, у межах якої висновок має ґрунтуватися на неупередженому аналізі психофізіологічних показників, а не на поведінкових враженнях, сформованих під впливом навіювання чи професійних упереджень (Morozova, & Morozov, 2020).

Оскільки процедура передтестової бесіди балансує на межі між налагодженням психологічного контакту та ризиком маніпулятивного впливу, важливого значення набуває дотримання етико-правових стандартів дослідження. Будь-яке відхилення від принципу нейтральності або використання сугестивних методик не лише деформує об'єктивність отриманих даних, а й нівелює їхню юридичну значущість. Тому в судовій практиці сформувався чіткий підхід, згідно з яким найменші ознаки примусу чи порушення процедури отримання згоди стають безумовною підставою для дискваліфікації результатів тестування як джерела доказів.

У контексті еволюції судового розгляду клопотань про інструментальну верифікацію показань наукову увагу зосереджено на зміні вектора судової аргументації – від повного заперечення методу до вимоги суворого дотримання методологічних стандартів.

Яскравим підтвердженням цього є сучасна судова практика, що ґрунтується на положеннях ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза». Використання поліграфа. Загальні

вимоги», який набув чинності в травні 2024 року. У межах цього підходу суди вже не апелюють до «недоведеності наукою» чи «відсутності закону», а зосереджуються на процесуальній та технічній досконалості клопотань. Типовим прикладом є рішення, де відмова в призначенні експертизи мотивувалася не дефектом методу, а недотриманням стороною захисту встановлених нормативних критеріїв: відсутністю чітко визначеної експертної установи й некоректним формулюванням питань. З посиланням на п. 6.10 ДСТУ, суд акцентував на жорстких обмеженнях – не більше ніж шість запитань у межах одного тематичного напрямку – та обов'язковій перевірці обізнаності особи про деталі події. Така позиція правосуддя засвідчує якісно новий етап легітимізації поліграфа: він трансформується з дискусійної психологічної маніпуляції в складну, стандартизовану судову експертизу¹.

Попри активізацію спроб сторони захисту використовувати поліграф для верифікації суб'єктивної сторони злочину, судова практика 2025 року продовжує демонструвати стійку прихильність до позицій Касаційного кримінального суду Верховного Суду щодо недопустимості заміни безпосереднього дослідження показань інструментальними методами. Типовим у цьому контексті є підхід, за якого суд відмовляє в призначенні психофізіологічної експертизи, обґрунтовуючи це тим, що оцінка достовірності тверджень особи є лише прерогативою суду (ст. 94 КПК України), а не завданням експертних установ. Такий приклад демонструє намагання захисту за допомогою поліграфа підтвердити специфічний стан обвинуваченого в момент події (перебування в стані сну й неусвідомлення нападу), апелюючи до необхідності «всебічного з'ясування істини». Однак суд, спираючись на системне тлумачення ст. 23 та 84 КПК України, знову зауважив на орієнтувальному характері поліграфічних опитувань та їх імовірнісній природі. Важливим є аргумент суду про те, що фізіологічні реакції не дають змогу диференціювати природу емоційного збудження, що робить їх непридатними для категоричних юридичних висновків².

Кінцевим етапом процедури, що вимагає високої професійної кваліфікації та досвіду, є складання висновку на основі комплексного аналізу поліграфічного дослідження. Цей процес передбачає декодування графічних показників фізіологічних процесів у поєднанні з оцінкою поведінкових реакцій обстежуваного, зафіксованих під час інтерв'ю. Важливою умовою результативної частини є надання вичерпних

¹ Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси від 9 квіт. 2025 р. № 1-кп/523/429/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126730675>

² Ухвала Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області від 24 квіт. 2025 р. № 1-кп/179/21/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126859797>

відповідей на всі запитання слідчого під час суворого дотримання принципів об'єктивності й неупередженості. Поліграфолог зобов'язаний мінімізувати ризики негативного психологічного впливу на особу, уникати критичних оцінок її поведінки й діяти незалежно, керуючись лише результатами аналізу реакцій, незалежно від зовнішнього тиску чи соціально-культурних характеристик суб'єкта (Senchenko, & Fedorenko, 2025).

У сучасній правозастосовній практиці України залучення поліграфолога до кримінальних проваджень не має масового характеру та зазвичай обмежене резонансними або багатоепізодними справами, у межах яких виникає критична потреба верифікації свідчень. Попри те, що висновок спеціаліста часто не набуває статусу самостійного доказу, він суттєво корегує тактику розслідування. Виявлення індикаторів стресу, захисних реакцій чи ознак протидії дає змогу спеціалісту зосередити увагу слідчого на прихованих деталях. Отже, результати дослідження є надійним орієнтиром для побудови слідчих версій, планування обшуків, одночасних допитів та оптимізації тактичних комбінацій, спрямованих на встановлення істини у справі.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що роль спеціаліста-поліграфолога в кримінальному провадженні на сучасному етапі трансформується. Попри консервативну позицію судової влади щодо доказового статусу результатів тестування, інтелектуальний аналіз психофізіологічних реакцій є незамінним елементом тактичного забезпечення розслідування. Перехід до стандартизованих процедур, згідно з ДСТУ 9266:2023, та посилення вимог до етики й незалежності експерта створюють необхідне підґрунтя для поступового подолання процесуального скептицизму. Це дає змогу розглядати поліграф не як альтернативу традиційним методам доказування, а як високоефективний засіб оптимізації слідчої діяльності, що сприяє встановленню істини у складних і резонансних справах.

Висновки

За результатами проведеного дослідження теоретичних засад і практичних аспектів використання поліграфа в кримінальному провадженні можемо констатувати, що на сучасному етапі відбувається докорінна трансформація цього інституту. В основі криміналістичної релевантності методу лежить концепція роботи з «ідеальними слідами» злочину – ментальними відображеннями подій у пам'яті особи. На відміну від традиційного допиту, інструментальна верифікація дає змогу об'єктивувати психофізіологічне реагування особи на значущі стимули, що мінімізує суб'єктивізм

слідчого під час оцінювання правдивості показань. Це забезпечує органи розслідування унікальним інструментарієм для верифікації показань, аналіз яких виходить за межі звичайних когнітивних здібностей суб'єктів розслідування.

Важливе значення має питання правової легалізації результатів роботи поліграфолога. Аналіз норм кримінального процесуального законодавства, зокрема з огляду на зміни від жовтня 2024 року, надає можливість стверджувати, що результати тестування офіційно інтегровані в систему доказування. Згідно з оновленою редакцією ст. 99 КПК України, письмові звіти й висновки спеціалістів набули статусу процесуальних документів. Цифрова природа результатів поліграфічного дослідження та відеозапис процедури опитування дають змогу класифікувати їх як електронні носії інформації, що в сукупності з іншими матеріалами провадження формують цілісний пакет доказів. Отже, сучасне законодавство фактично знімає питання щодо правової форми результатів роботи поліграфолога, інтегруючи їх через інститут документів.

Водночас дослідження судової практики 2024–2025 років виявило зміну вектора судової аргументації: від повного заперечення методу до вимоги суворого дотримання методологічних стандартів. Впровадження ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги» є визначальним фактором у подоланні процесуального скептицизму. Суди дедалі частіше розглядають поліграф не як «лженаукову маніпуляцію», а як складну експертну процедуру, що вимагає чіткого дотримання регламенту: від обмеження кількості запитань до обов'язкової перевірки обізнаності особи про деталі події. Це підтверджує перехід до етапу, у межах якого валідність дослідження безпосередньо залежить від процесуальної та технічної досконалості поданих клопотань.

Методологічну чистоту поліграфічного дослідження забезпечують на етапі передтестової бесіди, головною функцією якої є когнітивна синхронізація та формування єдиного понятійного апарату між фахівцем та обстежуваним. Водночас неприпустимим є використання будь-яких сугестивних технік чи психологічного тиску, оскільки будь-яке стороннє втручання в несвідоме особи деформує об'єктивність результатів. Валідність висновку має ґрунтуватися лише на неупередженому аналізі психофізіологічних реакцій. Етико-деонтологічні порушення на будь-якому етапі тестування є безумовною підставою для дискваліфікації результатів як джерела доказів, що відповідає принципам законності й захисту прав людини.

References

- [1] Chornous, Yu.M. (2017). *Forensic Support for Crime Investigation*. Vinnytsia: Nilan-LTD.
- [2] Hradun, S.A. (2025). Legal and Scientific Foundations of Polygraph Use in Criminal Proceedings. *Doctor's thesis*. Kropyvnytskyi.
- [3] Kolisnichenko, V.V. (2019). Legal Support for the Use of Polygraph in Criminal Proceedings. *Comparative and Analytical Law*, 6, 457-459. DOI: 10.32782/2524-0390/2019.6.115
- [4] Kurman, O.V., & Balybina, A.R. (2024). Use of Polygraph in the Investigation of Criminal Offenses: Problems of Tactics and Legal Regulation. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 686-691. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.02.114
- [5] Makarova, O.P., & Matiushenko, O.S. (2025). Polygraph in Forensics: Theoretical, Legal, and Practical Aspects. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 34(1), 327-344. DOI: 10.32631/vca.2025.1.23
- [6] Melton, G.B., Petrila, J., Poythress, N.G., Slobogin, C., Otto, R.K., Mossman, D., & Condie, L.O. (2018). Psychological evaluations for the courts: A handbook for mental health professionals and lawyers. *The Guilford Press* (4th ed.), (pp. 3-24). Retrieved from <https://www.guilford.com/excerpts/melton.pdf?t=1>
- [7] Morozova, T.R. (2023). *Methodology for Detecting Hidden Information in Polygraph Research*. O.M. Morozov (Ed.). Kyiv: Alerta.
- [8] Morozova, T.R., & Morozov, O.M. (2020). Subjectivity as a prerequisite for the qualitative development of polygraphology in Ukraine. *Information Security of the Person, Society, State*, 1-3(28-30), 90-98. Retrieved from <https://journals.urau.ua/isps/article/view/260104/256494>
- [9] Motliakh, O.I. (2021). Admissibility and evidentiary essence of the results of psychophysiological research using a polygraph. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3(120), 7-15. DOI: 10.33270/01211203.7
- [10] Nazarov, O.A. (2015). Problems of Polygraph Use in the Activities of Internal Affairs Bodies of Ukraine Regarding Counteracting Crimes. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3, 189-197. Retrieved from <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/505>
- [11] Rohatiuk, I.V. (2014). Use of Polygraph in Criminal Proceedings: Domestic and Foreign Experience. *Forensic Herald*, 2(22), 85-90. Retrieved from <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/86d57ca5-3f08-4c86-8885-d0191538cef7/content>
- [12] Sakovskiy, A., & Ploskonos, A. (2021). Use of Special Knowledge During Interrogation of Members of Organized Crime Groups and Criminal Organizations. *Enterprise, Economy and Law*, 5, 268-272. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.5.44
- [13] Senchenko, N.M., & Fedorenko, D.V. (2025). Polygraph and its Evidentiary Value. *Academic Visions*, 44, 1-6. DOI: 10.5281/zenodo.15882519
- [14] Udalova, L.D. (2005). *Theory and Practice of Obtaining Verbal Information in the Criminal Process of Ukraine*. Kyiv.
- [15] Volkova, A.E. (2022). Improving the Efficiency of Using Special Knowledge in the Investigation of Criminal Offenses: Organizational and Legal Aspect. *Forensic Herald*, 1(37), 18-27. DOI: 10.37025/1992-4437/2022-37-1-18

Список використаних джерел

- [1] Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.
- [2] Градун С. А. Правові і наукові основи використання поліграфа в кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2025. 231 с. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2025/03/dys_gradun.pdf
- [3] Колісніченко В. В. Правове забезпечення використання поліграфа у кримінальних провадженнях. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 457–459. DOI: 10.32782/2524-0390/2019.6.115
- [4] Курман О. В., Балибіна А. Р. Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактики та правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 686–691. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.02.114
- [5] Макарова О. П., Матющенко О. С. Поліграф у криміналістиці: теоретичні, правові та практичні аспекти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 34 (1). С. 327–344. DOI: 10.32631/vca.2025.1.23
- [6] Melton G. B., Petrila J., Poythress N. G., Slobogin C., Otto R. K., Mossman D., Condie L. O. Psychological evaluations for the courts: A handbook for mental health professionals and lawyers. *The Guilford Press*. 4th ed. 2018. P. 3–24. URL: <https://www.guilford.com/excerpts/melton.pdf?t=1>

- [7] Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях : монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ : Алерта, 2023. 472 с.
- [8] Морозова Т. Р., Морозов О. М. Суб'єктність як передумова якісного розвитку поліграфології в Україні. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2020. № 1-3 (28-30). С. 90–98. URL: <https://journals.urau.ua/ispss/article/view/260104/256494>
- [9] Мотлях О. І. Допустимість і доказова сутність результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 3 (120). С. 7–15. DOI: 10.33270/01211203.7
- [10] Назаров О. А. Проблеми використання поліграфа в діяльності органів внутрішніх справ України щодо протидії злочинам. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 189–197. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/505>
- [11] Рогатюк І. В. Використання поліграфа у кримінальному судочинстві: вітчизняний і закордонний досвід. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). С. 85–90. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/86d57ca5-3f08-4c86-8885-d0191538cef7/content>
- [12] Саковський А., Плосконос А. Використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 268–272. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.5.44
- [13] Сенченко Н. М., Федоренко Д. В. Поліграф та його доказове значення. *Академічні візії*. 2025. Вип. 44. С. 1–6. DOI: 10.5281/zenodo.15882519
- [14] Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія. Київ, 2005. 324 с.
- [15] Волкова А. Е. Підвищення ефективності використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень: організаційно-правовий аспект. *Криміналістичний вісник*. 2022. № 1 (37). С. 18–27. DOI: 10.37025/1992-4437/2022-37-1-18

MAKAROVA Olena

PhD in Psychology, Professor of the Department of Criminalistics and Forensic Science of the Educational and Scientific Institute of the Kharkiv National University of Internal Affairs 32316, 13 Lesi Ukrainky St., Kamianets-Podilskyi, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5480-5942>

Theoretical and Praxeological Aspects of Involving a Polygraph Specialist in the Verification of Testimony in Criminal Proceedings

Abstract. The article presents a thorough study of the theoretical and practical aspects of using a polygraph to verify the veracity of testimony in criminal proceedings. The author proves the scientific feasibility of this method, relying on the concept of «ideal traces» (memory traces). Within the framework of the article, these traces are interpreted as subjective reflections of the events of a crime in a person's mind. The main thesis is that hidden information can be detected and objectively recorded through the analysis of the psychophysiological reactions of the person being tested. Special attention is paid to a systematic analysis of the transformation of national legislation and judicial practice. Specifically, the article examines amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine (through the prism of Article 99 of the CPC), which create the legal prerequisites for integrating the findings of polygraph specialists into the system of evidence as full-fledged documentary evidence. The study analyzes the dynamics of court decisions during the period of 2024–2025. A transition has been identified from a paradigm of systematic denial of psychophysiological research results to the formation of strict criteria for their methodological and procedural compliance with established national standards. The study of court rulings allowed for the identification of key factors in legitimizing testing results in the judicial process. These include not only the unconditional voluntary consent of the examinee but also the high level of procedural quality of the respective motions, as well as the mandatory involvement of certified specialists acting within approved methodologies. A significant aspect of the scientific inquiry is the clarification of the role of the pre-test interview. The author argues that this stage serves as a fundamental guarantee of the study's objectivity and an effective safeguard against any manipulative influence on the survey results. The generalization of the research results made it possible to state that, despite the debatable issue of the direct evidentiary value of the polygraph, it is an effective tool for tactical support of the pre-trial investigation. It was established that the results of instrumental diagnostics of information concealment allow the investigator and the prosecution to effectively adjust the vector of the investigation, form substantiated forensic versions and optimize the planning of investigative (search) actions, significantly increasing their effectiveness.

Keywords: polygraph; forensic tactics; specialist; interrogation; pretrial investigation; criminal proceedings.